

Joanna Katarzyna Puchalska

## Szelmy Asgardu

Mitologia nordycka<sup>1</sup> jest jedną z najbardziej znanych i szeroko wykorzystywanych w światowej kulturze popularnej mitologii europejskich. Wiedza na temat wierzeń wczesnośredniowiecznych Skandynawów zachowała się w przeważającej mierze dzięki pismom ich potomków, już chrześcijan. Uczeni Islandczycy, tacy jak Snorri Sturluson, autor *Eddy młodszej prozaicznej*, zapisywali znane sobie informacje o wierze swych antenatów. *Edda* Snorriego, spisana w trzynastym wieku, była podręcznikiem dla poetów – dzięki niej artyści mogli się zapoznać z bogatym dorobkiem wikińskich metafor. Nieocenionym skarbem nordyckich opowieści o bogach i bohaterach pozostaje również trzynastowieczny, lecz odnaleziony dopiero w siedemnastym wieku, rękopis tak zwanej *Eddy starszej poetyckiej*. Zawiera ona wiele pieśni, których rodowód sięga czasów wikingów. W obu tych dziełach, a także w zachowanej poezji skaldów – skandynawskich poetów – możemy odnaleźć całe historie lub skromne wzmianki o Odynie i Lokim. O ile ta druga postać jest dość powszechnie kojarzona z archetypem trickstera, o tyle Odyna, jako naczelnego boga skandynawskiego panteonu, zwykle omija włączenie do kategorii mitologicznych przecher i szachrajów.

Archetyp<sup>2</sup> trickstera należy do najszerzej rozpowszechnionych typów bohatera w mitologiach całego globu. Możemy go odnaleźć w tradycji starożytnej Grecji, wśród opowieści rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej czy Syberii, wśród

- 
- 1 Mówiąc o mitologii nordyckiej/wczesnośredniowiecznej Skandynawii (oraz Islandii) mam na myśli wierzenia przypisywane wikingom przed ich chrystianizacją. Epokę wikingów datuje się z grubsza na wieki IX-XI.
  - 2 Carl Gustav Jung mianem archetypów określał treści podświadomości zbiorowej – archaiczne reprezentacje uniwersalnych wartości – por. J. Jokisch, *The One-eyed Trickster and his Names – Óðinn's Trickster – Aspect as evident in Heiti, Sagas and Eddas*, s. 6 [on-line:] [https://www.academia.edu/12424620/The\\_One-eyed\\_Trickster\\_and\\_his\\_Names\\_%C3%93%C3%B0inn\\_s\\_Trickster-Aspect\\_as\\_evident\\_in\\_Heiti\\_Sagas\\_and\\_Eddas\\_B.A.\\_Thesis\\_\[26.05.2016\].](https://www.academia.edu/12424620/The_One-eyed_Trickster_and_his_Names_%C3%93%C3%B0inn_s_Trickster-Aspect_as_evident_in_Heiti_Sagas_and_Eddas_B.A._Thesis_[26.05.2016].)

ludów Czarnej Afryki oraz w Japonii. Nawet nasz rodzimy i wcale nie tak odległy czasowo ludowy katolicyzm przechował postać trickstera, który tym razem wcielił się w głupawego diabła. Cóż więc wyznacza ów archetyp? Sam termin trickster pochodzi z języka angielskiego i znaczy tyle co „oszust”. W literaturze polskojęzycznej możemy zetknąć się z tłumaczeniami „oszust”, „przechera”, „głupiec”. W języku francuskim postaci tego typu obdarzane są mianem *decepteur* – „zwodziciela” – zaś w języku niemieckim noszą nazwę *Gottliche Schelm* – „boskich szelm”<sup>3</sup>. Jak już sama nazwa wskazuje, trickster jest typem postaci, która działa wbrew ustalonemu porządkowi rzeczy, zwodzi, oszukuje, ale i się wygłupia. Jednakże to tylko jedna ze stron tej pełnej sprzeczności postaci. Trickster może bowiem pełnić funkcje bohatera kulturowego, być wystawianym na cierpienia, posiadać także pewne właściwości zbawiciela lub stwórcy świata. William Hynes wyróżnia sześć cech charakterystycznych trickstera:

1. Ambiguous and anomalous.
2. Deceiver and Trick-Player.
3. Shape-Shifter.
4. Situation-Inventor.
5. Messenger and Imitator of the Gods.
6. Sacred and Lewd Bricoleur<sup>4</sup>.

Opierając się na powyższych charakterystykach postaram się wykazać, że zarówno Loki, jak i Odyn to postaci, które potrafią kpić i żartować, są wysoce ambiwalentne, czyniąc dobro i zło, są poddawane torturom, wędrują między światami, a także mają możliwość zmiany kształtu i same w sobie są „inne” – chociażby dwuznaczne płciowo. Dobrze zatem wpisują się w archetyp trickstera, zaś ich przygody stanowią współcześnie inspirację dla licznych twórców popkultury<sup>5</sup>, o których wspomnę pod koniec tego artykułu.

Najbardziej rozpoznawalnym przecherą wikingów jest Loki. Tak pisze o nim Leszek Słupecki: „Loki to najbardziej złożona postać w mitologii staroskandynawskiej, istota demoniczna, podstępna, amoralna i zła, ale zarazem ambiwalentna i w dziwny sposób dla odpowiedniego funkcjonowania świata niezbędna”<sup>6</sup>.

Loki, niesławny towarzysz bogów, sam w gruncie rzeczy bogiem nie był, choć bywa zaliczany do Asów – jednej z dwóch gałęzi nordyckich bogów. Jego ojcem był jednak olbrzym, choć matką mogła rzeczywiście być Asynja – tego typu związki były wszakże zakazane w świecie wikińskich bogów<sup>7</sup>. To oczywiście czyni go odmiennym

3 A. Struzik, *Trickster – definicje, stan badań, rekonesans*, „Roczniki humanistyczne” 2013, t. LXI, z. 4, s. 242.

4 W. J. Hynes, *Mapping the Characteristics of Mythic Tricksters: A Heuristic Guide* [on-line:] <http://cathlenamartin.org/UF/LIT2120/HynesTrickster33-45.pdf> [25.05.2016].

5 Bogowie nordyccy pojawiają się również w produkcjach pochodzących z krajów Azji Wschodniej.

6 L. P. Słupecki, *Mitologia skandynawska w epoce wikingów*, Kraków 2003, s. 214.

7 Ibidem, s. 215.

od reszty mieszkańców Asgardu, głównej siedziby bóstw. Loki jest też rodzicem wielu potworów (między innymi olbrzymiego wilka Fenrira, który ma pożreć samego Odyna, oraz Midgardsormę – gigantycznego węża, który pozbawi życia Thora), które okażą się przeciwnikami bogów i ludzi w czasie końca świata. Sam Loki także wystąpi wówczas przeciw bogom, zgodnie ze słowami *Voluspy*, stając za sterami złowieszczonego okrętu olbrzymów, Naglfara, zbudowanego z trupich paznokci<sup>8</sup>.

Niemniej jednak to właśnie Lokiemu bogowie zawdzięczają swoje największe skarby, do których należy niechybiająca celu włócznia Odyna Gungnir, mocarny, powracający do ręki pana po rzucie młot Thora Mjollnir, pojemny, a jednocześnie składany do formy mieszczącej się w sakwie, okręt Skidbladnir, wierzchowy latający złoty odyniec Gullinbursti Freya czy złoty naramiennik Draupnir, który co dziewięć nocy rodził osiem sobie podobnych precjozów. Wszystkie te dobra zostały wykonane przez karły, które zostały namówione do pracy przez Lokiego. Trzy z nich powstały zresztą na skutek zakładu. Otóż Loki dał w zastaw własną głowę, twierdząc, że żaden rzemieślnik nie wykona wspanialszych przedmiotów niż Skidbladnir, Gungnir i złote, lecz rosnące jak żywe, włosy. Chociaż przegrał, dzięki własnej wymowie ocalił życie, za to stracił język i zaszyto mu usta. A wyprawa do świata karłów była sposobem na wyjście z kłopotów, które sam sobie zgotował – dla żartu ściął bowiem piękne włosy bogini Sif, żony samego Thora. Do karłów udał się zatem, by ocalić skórę i zdobyć perukę dla poszkodowanej Asynji<sup>9</sup>. W tej opowieści można więc podziwiać przebiegłość i inteligencję tej złośliwej postaci.

Loki przyczynił się również do powstania obwarowań Asgardu, namawiając bogów do przyjęcia oferty pewnego olbrzyma, który podjął się wybudowania potężnych murów w zamian za rękę Freyi, Słońce i Księżyc. Bogowie wyznaczyli nieprzekraczalny termin na ukończenie prac. Olbrzymowi robota szła sprawnie, pracował jednak nie sam, a z pomocą wspaniałego ogiera Swadelfariego i gdy mieszkańcy Asgardu ujrzeli, że będą musieli wywiązać się z umowy posłali po Lokiego, aby ten zażegnał niebezpieczeństwo utraty ciał niebieskich i bogini miłości. Loki przybrał więc postać grzejącej się kłaczy, podniecił Swadelfariego odciągając go jak najdalej od Asgardu tak, by ten nie mógł na czas wrócić i pomóc swemu panu. Budowniczemu nie udało się zatem skończyć swej pracy w terminie, więc w gniewie zaatakował Asów i zakończył swój żywot z ręki Thora. Loki zaś, którego posiadał ogier, zaszedł w ciążę, by po pewnym czasie urodzić wspaniałego ośmionogiego rumaka Sleipnira, galopującego z równą łatwością po lądzie, wodzie i w powietrzu, którego ofiarował Odynowi<sup>10</sup>. Loki był więc nie tylko ojcem rozmaitych stworzeń, ale także matką.

8 *Edda poetycka*, tłum. A. Załuska-Strömberg, Wrocław 1986, s. 16.

9 L. P. Słupecki, op. cit., s. 218.

10 A. Szejter, *Mitologia germańska. Opowieści o bogach mroźnej Północy*, Gdańsk 2006, ss. 131–134.

Warto w tym miejscu dodać, że w kulturze wikingów stosunki homoseksualne między mężczyznami nie były akceptowane. Zwłaszcza bierny partner seksualny narażał się na pogardę współziomków<sup>11</sup>, zatem taka rola Lokiego w powyższej historii pokazuje doskonale jego dwuznaczność, obcość, ale też niesamowitość. W gruncie rzeczy w tej krótkiej narracji, o której wzmianki pojawiają się w obu *Eddach*, odnajdujemy co najmniej cztery z podpunktów Hynesa. Trudno uznać rolę Lokiego w umocnieniu Asgardu za negatywną. Dowiódł on tu bowiem swej mądrości i poświęcił się dla dobra sprawy. Dzięki niemu bogowie nie musieli „brudzić sobie rąk”, łamiąc zasady kontraktu.

Chociaż Loki wielokrotnie pomaga bogom, najwyraźniej lubi też siać wśród nich zamęt. Bogini Gefjun w *Lokasennie* stwierdza nawet, że jest on „nienawistny wszystkim bogom”<sup>12</sup>. Pieśń ta, opowiadająca o kłótni rozpetanej przez Lokiego podczas uczty, jest zresztą niezwykle ciekawa z tego względu, iż mamy w niej do czynienia z wypominaniem poszczególnym niebianom ich wad, słabostek i niecnych uczynków. Odyn na przykład w trakcie waśni mówi o Lokim:

[...] To tyś był osiem zim pod ziemią  
Babą i krowy doileś,  
Tam dzieci rodziłeś,  
A moim zdaniem to natura chłopca-nierządnicy<sup>13</sup>.

W ripociście Loki oskarża Odyna o zniewieszczenie:

„A o tobie mówią, żeś zamawiania mruczał w Samsö,  
Żeś uprawiał czary wieszczkom właściwe,  
Jak czarownica latałeś między ludźmi,  
A moim zdaniem to natura chłopca-nierządnicy!<sup>14</sup>”

Jednak w tym samym dziele Loki powołuje się również na braterstwo krwi zawarte z Asem. W wymianie zdań z innymi bogami wielokrotnie przechwała się własnymi dokonaniem na niwie seksualnej, przyznając się do stosunków z wieloma boginiami. Jego nienawistne słowa ostatecznie tak rozwścieczyły niebian, że mimo próby ukrycia się pod postacią łososia w wodospadzie Frananger został przez nich pojmany. Związano

---

11 Bycie spenetrowanym przez innego mężczyznę było łączone z tchórzostwem i brakiem męskości. Prawdopodobnie dochodziło również do gwałtów dokonywanych na pokonanych wrogach. Więcej informacji na ten temat można znaleźć tutaj: *Homosexuality in Viking Scandinavia* [on-line:] <http://www.vikinganswerlady.com/gayvik.shtml> [26.05.2016].

12 *Edda poetycka*, op. cit., s. 113.

13 Ibidem, s. 114.

14 Ibidem, ss. 114–115.

go jelitami jednego z jego synów, z kolei innego z jego potomków zamieniono w wilka. Nad uwięzionym w jaskini Lokim umieszczono węża, którego jad skapuje mu na twarz. Tylko jego żona Sygin pozostała mu wierną, chroniąc twarz nieszczęśnika przed spływającym jadem za pomocą naczynia. Jednak czasem musi pozbyć się trującej zawartości i wtedy jad skapuje na Lokiego, a ten wijąc się gwałtownie wywołuje trzęsienia ziemi<sup>15</sup>.

Według innej wersji powyższa kara spotkała Lokiego nie za naubliżanie bogom, lecz za czyn znacznie gorszy, do którego zresztą przyznał się podczas wspomnianej biesiady. Było nim spowodowanie śmierci Baldra. Baldr, syn Odyna i jego prawowitej małżonki Frigg, jest bodajże jedynym skandynawskim bogiem, który pozostaje bez skazy. Snorri mówi o nim: „najlepszy i najbardziej chwalony. Postać tak wspaniała i świetna, że zdaje się promieniami rozrzucać. Z Asów najmądrszy, wymowny i litościwy”<sup>16</sup>. Być może te wszystkie zalety skłoniły Lokiego do pozbawienia Baldra życia? Zaniepokojona złymi snami Baldra Frigg prosiła wszelkie stworzenia o złożenie przysięgi, iż nie skrzywdzą jej syna. Tylko jemioly nie wzięła pod uwagę, mając ją za nazbyt słabą. Jako iż Baldr stał się niemal nietykalny bogowie w Asgardzie poczęli zabawiać się, ciskając w niego rozmaitymi przedmiotami, z których żaden nie dochodził celu. Wówczas Loki wykonał strzałę z jemioly i namówił Höda, ślepego brata Baldra, do wystrzelenia pocisku. Ugodzony śmiertelnie Baldr musiał udać się do krainy zmarłych Niflheimu. W Asgardzie zapanowała żaloba. Bogini zmarłych Hel zgodziła się jednak wypuścić świetlistego boga ze swego królestwa, o ile wszystko, co żyje zapłaci nad jego losem. I byłby Baldr uszedł z podziemnego świata gdyby nie Loki, który przybrawszy postać olbrzymki ostentacyjnie odmówił żaloby. Śmierć Baldra była zapowiedzią zbliżającego się Ragnaröku<sup>17</sup>. Jednakże po zagładzie znanego nam świata Baldr ma opuścić mroczne i zimne podziemia Niflheimu, by królować wszelkiemu stworzeniu w nowym dworzyszczu bogów na odrodzonej ziemi.

W powyższej opowieści Loki przedstawiony jest w jak najgorszych barwach, jako wprost zły i podstępny, w przeciwieństwie do dobrego Baldra. Wszelako warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną cechę tego niezwykle szelmy – stwórczość – jest bowiem Loki jednym z dawców życia dla rodu ludzkiego. W opowieści o stworzeniu ludzi z pni drzew<sup>18</sup> Loki występuje u boku Hönira oraz swego brata krwi:

[...] zstąpili Asowie,  
Mocni i miłościwi, do mgieł niebytu;  
Ujrzeli na ziemi w niemocy leżących  
Aska i Emblę, nieświadomych losu.

15 Ibidem, ss. 118, 121, 124.

16 Snorri Sturluson, *Edda młodsza prozaiczna*, tłum. J. Lelewel, Sandomierz 2009, s. 26.

17 A. Szrejter, op. cit., ss. 161–170.

18 Mężczyzna miał powstać z jesionu, kobieta z wiązu – ibidem, s. 54.

Ducha nie mieli i tchu nie mieli,  
Ni krwi, ni głosu, ni rumieńców zdrowych;  
Dech dał im Odin, a duszę dał Hömir,  
Krew dał im Lothur [Loki] i rumieniec zdrowy<sup>19</sup>.

Loki wielokrotnie występuje też u boku syna Odyna, Thora, w jego licznych wyprawach do ziem olbrzymów. Jednakże to Odyn jest uważany za wędrowca między światami i to pomimo tego, iż wszelkie wieści o sprawach spoza Asgardu dostarczają mu nieustannie dwa niezwykle inteligentne kruki: Huginn (Myślący) i Muninn (Pamiętający). Ten bóg najwyższy skandynawskiego panteonu, podobnie jak jego brat krwi, jest postacią wielce ambiwalentną i amoralną. Do jego towarzyszy poza wspomnianymi ptakami należą dwa wilki, Geri (Łakomy) i Freki (Żarłoczny), z którymi Odyn dzieli się swoim mięsiwem, swoją dietę ograniczając do alkoholu: „sam jedynie winem/Odin triumfujący wiecznie żyje”<sup>20</sup>.

Odyn jest patronem bardzo wielu umiejętności i dziedzin życia. Jest bogiem władzy, poezji, mądrości, czarów i runów, oraz szaleństwa, ale także – a może przede wszystkim – panem wojny, zmarłych i wojowników, oraz rozdawcą zwycięstw. Dodajmy, iż konflikty, którym patronuje nie są bynajmniej wojnami sprawiedliwymi, toczonymi w słusznej sprawie. Sam Odyn tak mówi o sobie w pieśni *Hárbarðsljóð*: „[...] doglądałem bojów/Szczułem książąt na siebie, nigdy nie godziłem”<sup>21</sup>. Wspomniany utwór jest właściwie opowieścią o tym, jak Odyn, przybrawszy postać przewoźnika przez cieśninę morską i imię Harbarda, naigrawa się z własnego syna – siłacza Thora. Thor oddzielony od Odyna wodą nie może przedostać się na drugą stronę i mu zaszkodzić, ale dzielnie próbuje dotrzymać kroku ojcu w przechwałkach. Odyn w trakcie wymiany zdań kłamie, chwali się dokonaną zdradą i nader chętnie przywołuje swe przewagi w boju i na niwie miłosnej:

Wojaczki zazналиśmy, trupy pokotem-śmy kładli,  
Wieleśmy doświadczyli, dziewuchy gonili”  
[...]  
„Pełne życia były niewiasty, szkoda, że nie mądrzejsze,  
Mądre były, szkoda, że nie przychylniejsze [...]  
Sam jeden wszystkie przechytrzyłem,  
Z siedmiu siostrami się przespałem,  
Miałem całą ich miłość i wesele  
[...]

19 *Edda poetycka*, op. cit., s. 7.

20 Ibidem, s. 70.

21 Ibidem, s. 93.

## Szelmy Asgardu

Moc zalotów i forteli użyłem względem wrózek,  
Gdym je od mężów odwodził [...]”<sup>22</sup>.

W innych wersach Odyn nie tylko naśmiewa się z wyglądu swojego syna, ale i wypomina mu tchórzostwo podczas jednej z przygód w krainie olbrzymów. Ostatecznie nie godzi się na przewiezienie Thora na drugi brzeg, „[b]owiem bogowie są złośliwi”<sup>23</sup>.

Odyn najwyraźniej lubi, podobnie jak Loki, wdawać się w dysputy oraz popisywać własną wiedzą. W pieśni *Vafthrúdnismál* udaje się do słynącego z mądrości olbrzymia Wafthrudnira i pod przybraniem – jak zwykle – imieniem wyzywa go na pojedynek słowny, w którym stawką jest życie przegranego. Utwór ów częściowo powiela wiadomości ze słynnej *Voluspy*, ale jest tam też wiele nowych, bardziej szczegółowych informacji o budowie i losie świata. Są to odpowiedzi na zadawane przez przeciwników pytania. Ostatecznie Odyn wygrywa za pomocą pewnego rodzaju oszustwa – pyta on gospodarza o rzecz, którą tylko on sam może wiedzieć: „Co szepnął Odin do ucha synowi [Baldrowi],/Nim go na stos złożono?”<sup>24</sup>. Oczywiście Wafthrudnir w tym momencie zdaje sobie sprawę, z kim ma do czynienia, ale jako przegrany i tak musi zapłacić głową.

Odyn słynie ze swojej mądrości, jednak żeby ją zdobyć musiał wiele poświęcić. W zamian za możliwość napicia się wody ze źródła mądrości oddał jego strażnikowi, olbrzymowi Mimirowi, jedno oko. „Tracąc wiele ze zwyczajnej zdolności widzenia, Odyn zyskiwał zdolność widzenia nadprzyrodzonego. A brak jednego oka, podobnie jak inne tego rodzaju ułomności [...], jest widomym znakiem związków z zaświatami”<sup>25</sup>. Nie była to jedyna ofiara Odyna na rzecz wiedzy. W *Hávamál* Odyn rzece:

Wiem, że wisiałem na wiatrem owianym drzewie  
Przez dziewięć nocy,  
Oszczepem zraniony, Odinowi ofiarowany  
Sam sobie samemu.  
Na tym drzewie, o którym nikt nie wie,  
Z jakich wyrasta korzeni<sup>26</sup>.

Chlebem mnie nie karmiono, ni napojem z rogu,  
Wypatrywałem ku dołowi,  
Przyjąłem runy – wołając przyjąłem,  
Spadłem potem stamtąd.  
Pieśni dziewięć wszechmożnych [...] dostałem

22 Ibidem, ss. 91–92.

23 A. Szrejter, op. cit., s. 149.

24 *Edda poetycka*, op. cit., s. 63.

25 L. P. Słupecki, op. cit., s. 116.

26 Mowa tutaj o Yggdrasilu, drzewie kosmicznym, łączącym i podtrzymującym dziewięć światów istniejących w nordyckiej kosmologii.

[...]

Wtedy zacząłem dojrzewać i rozumieć

I rosnąć i mężnieć<sup>27</sup>.

Dzięki samoofierze, śmierci i zmartwychwstaniu Odyn poznał więc potężną magię runiczną. Nie jest to też ostatni przykład wystawiania się Ody na cierpienie. Pieśń *Grimnismál* opowiada o dwóch braciach, którzy stali się protegowanymi Ody na i Frigg. Wychowanek najwyższego z bogów, Geirröd, został poważanym królem i Odyn chwali się jego osiągnięciami przed żoną, deprecjonując jej podopiecznego. Frigg zaś twierdzi, że Geirröd jest podłym skąpcem, katującym gości. Odyn zamierza to sprawdzić, przybiera więc nową postać i imię Grimnira – „Zamaskowanego”<sup>28</sup> – po czym udaje się do swego wychowanka. Geirröd rzeczywiście każe pojmać wędrowca i wystawia go na ośmiodniowe męki między buzującym ogniem. Czyni to jednak uprzedzony wieścią o groźnym czarowniku, którą to przyniosła mu służka Frigg. Niewzruszony torturą Odyn wyjawia swą tożsamość dopiero po tym, jak syn króla częstuje go napojem. Przerażony Geirröd, wstając z tronu, nadziewa się na własny miecz i ginie<sup>29</sup>. Odyn przegrał więc zakład z własną żoną, która nie wahała się użyć podstępny, by zatryumfować nad małżonkiem. Tak mędrzec został przechytrzony, a jego własna broń – oszustwo – została użyta przeciwko niemu.

Przybieranie nowych imion i ukrywanie swej tożsamości to typowy sposób działalności Ody. Znane są jednak również opowieści mówiące o jego bardziej dosłownej zmianie kształtu. Kiedy wykrał miód poezji z pieczy olbrzymia Suttunga najpierw uwiódł jego córkę, która stała na straży drogocennego alkoholu, następnie zmienił się w węża, by dostać się do miejsca ukrycia kadzi, a po spożyciu trunku uciekł do Asgardu, przybierając postać olbrzymiego orła<sup>30</sup>.

Odyn jest patronem wojny i wojowników, także tych działających w szale. W jednym z pałaców Ody w Asgardzie przygotowano specjalne miejsce dla poległych w boju wojowników, którzy mają wspomóc bogów w ostatecznym starciu z olbrzymami i innymi siłami destrukcji. Jest to słynna Walhalla. Jej pan decyduje, kto ma do niej trafić, ginąc w ziemskiej walce. Nie zawsze decyzje te są sprawiedliwe, co wyrzuca Herjafadirowi<sup>31</sup> jego brat krwi:

---

27 *Edda poetycka*, op. cit., ss. 46–47.

28 J. Jokisch, op. cit., s. 22.

29 *Edda poetycka*, op. cit., ss. 65–77.

30 A. M. Kempniński, *Ilustrowany leksykon mitologii wikingów*, Poznań 2003, s. 192.

31 „Ojciec wojów” – jeden z nader licznych przydomków Ody.



## Szelmy Asgardu

Milcz Odin! nie umiałeś nigdy  
Rozdzielić szczęścia w boju wśród wojów:  
Często dawałeś, komuś nie powinien,  
Zwycięstwo – gnuśnemu!<sup>32</sup>

W czas Ragnarök Odyn ma polec, a dokładniej zostać pożartym przez dziecię Lokiego – Fenrira. To przeznaczenie jest mu doskonale znane, lecz mimo wszystko Alfadir<sup>33</sup> stanie do walki. Jest w tej opowieści jakiś aspekt zbawczy, bogowie walczą przeciw z siłami chaosu, z czymś, co zagraża ludziom<sup>34</sup>.

Warte odnotowania jest też to, że znamy ponad dwieście różnych imion (tudzież określeń) Odyna, które odsłaniają różne aspekty tej bogatej postaci<sup>35</sup>. Liczne prerogatywy Odyna świadczą o tym, że jego postać wyewoluowała do znanej nam formy dość późno, we wczesnym średniowieczu. Naczelny As z czasem zawłaszczał coraz więcej dziedzin pierwotnie zarezerwowanych dla innych bogów, chociażby Tyra<sup>36</sup>. Prawdopodobnie pierwotna forma Odyna dużo bardziej wpisywała się w archetyp trickstera od tej, którą obecnie znamy z kart *Edd*<sup>37</sup>.

Chociaż postaci Lokiego i Odyna są niejednoznaczne, co starałam się pokazać na przykładzie wybranych i opisanych powyżej opowieści, niektórzy pisarze drugiego tysiąclecia naszej ery próbowali wierzenia wikingów wtlaczać w schematy znane z religii chrześcijańskiej, karzące ostro wyodrębnić dobro i zło. W tej dualistycznej wizji Lokiego utożsamiano z Lucyferem lub Antychrystem<sup>38</sup>. Jednak niektórzy autorzy uważają, że Loki w gruncie rzeczy stanowi cień samego Odyna: „Loki był personifikacją ciemnej strony natury Odyna, jeśli nie wręcz pierwotnie samym Odynem. Obaj mają te same cechy: inteligencję połączoną z żądzą wiedzy, skłonność do czynienia zła, mocne powiązanie z zaświatami i pociąg do zachowań homoseksualnych”<sup>39</sup>. Obu można więc nazwać *tricksterami*.

32 *Edda poetycka*, op. cit., s. 114.

33 „Wszechojciec” – kolejny imię Odyna.

34 Największym pogromcą olbrzymów w mitologii skandynawskiej pozostaje jednak Thor.

35 Oprócz już wymienionych należą do nich m.in. Hangagud – „Bóg powieszonych” (dzięki magii runicznej Odyn miał możliwość wskrzeszania i rozmawiania z wisielcami), Bolverkr – „Złoczyńca”, Svipall – „Zmienny”, Vidurr – „Niszczyciel”, Yggr – „Straszny”, Skollvaldr – „Władca oszustwa”, Fjolnir – „Wielokształtny”, Sangetall – „Prawdomówny”. Por. A. M. Kempniński, op. cit., ss. 164–166.

36 Tyr jest kolejnym wikingim bogiem wojny, tym razem sprawiedliwej. Jest także bogiem przysięg, a pierwotnie był bóstwem naczelnym germańskiego panteonu. Charakter i ewolucję Odyna opisuje szerzej Georges Dumézil – por. G. Dumézil, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006, ss. 51–80.

37 J. Jokisch, op. cit., s. 39.

38 Nawet Władysław Kopaliniński w swoim słynnym Słowniku mitów i tradycji kultury czyni z Lokiego „boga zła i kłótni, szatana” – W. Kopaliniński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2001, s. 608.

39 L. P. Słupecki, op. cit., s. 220.

Można by się zastanowić, dlaczego wikingowie stworzyli tyle opowieści opowiadających o szachrajstwach ich bogów. Bóstwa skandynawskie są bardzo bliskie ludziom w swoich zachowaniach. Być może ich przywary i oszustwa miały w pewien sposób usprawiedliwiać ich ludzkich podopiecznych? Niewykluczone, iż było to świadectwo zdroworoządkowego podejścia do życia wczesnośredniowiecznych mieszkańców krajów nordyckich. Warto pamiętać o tym, że wikingowie poza brutalną siłą nie gardzili ani konceptem, ani humorem i inteligencją, ani tym bardziej militarnym podstępem, choć uznawali wartość danego słowa. Nawet prostolinijny Thor w pieśniach *Eddy poetyckiej* w potrzebie potrafił wykazać się intelektem, doprowadzając mądrego karła Alvisa do obrócenia się w kamień pod wpływem słońca<sup>40</sup>.

Stosunkowo wiele mitologicznych przekazów na temat Odyna i Lokiego, ich zróżnicowana, bogata natura, czyni z nich doskonałą pożywkę również dla wyobraźni współczesnych artystów – pisarzy, rysowników, scenarzystów czy twórców gier. Wielopłaszczyznowość charakterów tych germańskich bóstw pasuje do najnowszej kultury popularnej, która odchodzi od prostych schematów czerni i bieli, doceniając bohaterów moralnie niejednoznacznych. Takie postacie są ciekawsze z punktu widzenia współczesnego odbiorcy, któremu trudno zadowolić się ideałem bez skazy.

Jednym z bardziej uznanych pisarzy fantasy ostatniego ćwierćwiecza wykorzystującym w swych dziełach mitologię wikingów jest Brytyjczyk Neil Gaiman. W roku 2001 opublikował książkę z nurtu *urban fantasy* *Amerykańscy bogowie* (*American Gods*), która zdobyła wiele nagród świata fantastyki<sup>41</sup>. Głównym bohaterem powieści jest Cień, którego na początku fabuły zatrudnia w roli ochroniarza tajemniczy pan Wednesday. Z czasem dowiadujemy się, iż pracodawca Cienia jest tak naprawdę wciele niem samego Odyna – angielskie słowo „środa” – *Wednesday* – pochodzi od „Wotan’s Day”, czyli jednej z wersji imienia Alfadira. W dzisiejszych Stanach Zjednoczonych żyje wielu dawnych bogów przywiezionych do Nowego Świata przez licznych przybyszów z różnych kultur. Tracą oni jednak swe siły z powodu braku wyznawców. By temu zaradzić Wednesday chce zebrać starych bogów do walki z nowymi bóstwami Ameryki. Podczas rokowań z nowymi bogami zostaje zabity, co mobilizuje wreszcie starych bogów do działania. Cień zaś, zobowiązany umową, odgrywa samoofiara Odyna i udaje się w zaświaty, gdzie dowiaduje się prawdy o motywach postępowania swego pracodawcy, a następnie zostaje wskrzeszony. Jak się dowiadujemy, w rzeczywistości Wednesday cały czas działał w porozumieniu z Lokim, a ich prawdziwym celem było wzmocnienie tylko ich samych – wojna starych i nowych bogów miała być ofiarą dla Odyna, zaś na powstałym chaosie nasyciłby się Loki. Cień, który okazuje się synem Wednesdaya, zapobiega masakrze. Po pewnym czasie spotyka innego Odyna

40 Alvismál – por. *Edda poetycka*, op. cit., ss. 132–140.

41 Obecnie trwają prace nad serialową adaptacją powieści.

na Islandii – wytwór wiary pierwszych wyspiarskich osadników. *Amerykańscy bogowie* nie są jedyną książką Neila Gaimana wykorzystującą postacie nordyckich bogów. Dla młodszych czytelników w 2009 roku napisał on powieść *Odd i lodołowi olbrzymi* (*Odd and the Frost Giants*), tym razem dziejącą się w czasach wikingów. W tym krótkim dziele ważnymi postaciami są zamienieni w niedźwiedzia, orła i lisa Thor, Odyn i Loki.

Polskim twórcą *urban fantasy* czerpiącym inspiracje ze świata wikingów jest Jakub Ćwiek, który zdobył sławę swym cyklem *Kłamca*, którym zadebiutował w 2005 roku. Akcja powieści rozgrywa się w czasach współczesnych, a głównym bohaterem jest tu oczywiście Loki. Ów trickster ocalał z rzezi Valhalli i przyłączył się do zwycięzców – aniołów chrześcijańskiego boga. Od tamtej pory jest anielskim chłopcem na posyłki, którym skrzydlaci wyręczają się przy okazji wszelkiej brudnej roboty w świecie, który został opuszczony przez boga. Z czasem uniwersum *Kłamcy* dorobiło się także komiksu oraz gry karcianej „Kłamcianka towarzyska”.

Na komiksach z uniwersum Marvela bazują z kolei popularne amerykańskie filmy akcji – cykl *Thor* oraz *Avengers*, w których niepoślednią rolę odgrywają Loki i Odyn. W pierwszych filmach obu serii Loki jest głównym antagonistą próbując przejąć władzę w Asgardzie tudzież na Ziemi, z kolei w filmie *Thor: Mroczny Świat* (*Thor: The Dark World*) Loki staje się sojusznikiem Thora w walce z siłami chcącymi zniszczyć naszą planetę.

Na koniec chciałabym wspomnieć o jeszcze jednym dziele kultury popularnej zdającym się mieć spore grono wielbicieli. Jest nim kanadyjsko-irlandzki serial *Wikingowie* (*Vikings*), stworzony przez Michaela Hirsta na potrzeby kanału History. Pierwszy sezon został wyemitowany w roku 2013. Akcja serialu ma miejsce w epoce wikingów. Z wartych odnotowania nawiązań do nordyckich bogów można wymienić tutaj zwiastun do drugiego sezonu, w którym bohaterów serii przedstawiono niczym skandynawskich bogów. Główna postać *Wikingów*, Ragnar Lodbrok pokazany jest jako Odyn, z włócznią, jego szkutnika Flokiego wyposażono zaś w *trailerze* złote zęby. Złote uzębienie jest jednym z atrybutów Heimdalla, boga-straznika Asgardu. W bitwie końca świata z nim właśnie ma się zmierzyć Loki. W samym serialu postać Flokiego już zdecydowanie bardziej przypomina brata krwi Odyna, zwłaszcza, iż pod koniec drugiego sezonu jego udawana zdrada względem Ragnara przyczynia się do zdobycia przez tegoż bohatera tronu Danii. Z kolei w serii czwartej Floki płaci za zabójstwo pewnego byłego duchownego chrześcijańskiego. Za karę zostaje rozpięty linami w jaskini, a na jego głowę skapują krople doprowadzając go do obłądu. Tylko jego żona, wiernie trwając przy jego boku, łapie cieknącą wodę do miski. Jest to jawne nawiązanie do mitu o spętaniu Lokiego. Z czasem Floki zostaje jednak uwolniony. Warto wspomnieć, że postać Flokiego w serialu uchodzi za doskonałego i pomysłowego rzemieślnika, gorliwego wyznawcę starych bogów. Z kolei nawiązaniem do

Ojca bogów w samym serialu pozostaje postać Harbarda, który pojawia się w trzecim sezonie serialu. Jego nadejście zwiastują sny trzech bohaterek. Harbard pojawia się w osadzie Ragnara pod jego nieobecność i zostaje przyjęty przez jego żonę, Aslaug. Przedstawia siebie jako wędrowca i gawędziarza, choć ewidentnie posiada magiczne moce, gdyż jest w stanie ukoić ból kalekiego dziecka Aslaug i Ragnara. W kolejnym sezonie Aslaug zdradza męża z Harbardem, sypia on jednak z większą liczbą kobiet z osady. Już samo imię Harbarda wskazuje, kim ten naprawdę jest – właśnie takie miano – „Siwobrody”<sup>42</sup> – przyjął Odyn, naigrawając się z Thora nad brzegiem wody we wspomnianej już pieśni *Hárbarðsljóð*.

Loki i Odyn – dwaj archetypowi *tricksterzy* mitologii nordyckiej – stanowią pewne ucieleśnienie doli ludzkiej. Są zmienni i ambiwalentni, potrafią budować i niszczyć, naigrawać się, ale i pomagać. Wędrują między światami i zdobywają wiedzę, która jest podstawą ich potęgi. Ich barwne przygody, spisane przez średniowiecznych skrybów, nie przestają wzbogacać skarbcza światowej kultury. Zapewne będziemy świadkami jeszcze wielu literackich i pozaliterackich wcieleń tych szelm Asgardu.

---

42 A. M. Kempieński, op. cit., s. 165.

## Joanna Katarzyna Puchalska

Doktor kulturoznawstwa, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego (etnologia i antropologia kulturowa oraz porównawcze studia cywilizacji) i Liceum Plastycznego w Supraślu. Naukowo zajmuje się przede wszystkim wojownikami, zwłaszcza samurajami oraz wikingami, a teorię wspiera praktyką w zakresie sztuk walki, jeździectwa i żeglarsstwa.

### Bibliografia i źródła

- Di Nola A., *Diabeł*, tłum. I. Kania, Kraków 2013.
- Dumézil G., *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006.
- Edda poetycka*, tłum. A. Załuska-Strömberg, Wrocław 1986.
- Foote P. G., Wilson D. M., *Wikingowie*, Warszawa 1975.
- Homosexuality in Viking Scandinavia* [on-line:] <http://www.vikinganswerlady.com/gayvik.shtml> [26.05.2016].
- Jokisch J., *The One-eyed Trickster and his Names – Óðinn's Trickster-Aspect as evident in Heiti, Sagas and Eddas* [on-line:] [https://www.academia.edu/12424620/The\\_One-eyed\\_Trickster\\_and\\_his\\_Names\\_%C3%93%C3%B0inn\\_s\\_Trickster-Aspect\\_as\\_evident\\_in\\_Heiti\\_Sagas\\_and\\_Eddas\\_B.A.\\_Thesis\\_](https://www.academia.edu/12424620/The_One-eyed_Trickster_and_his_Names_%C3%93%C3%B0inn_s_Trickster-Aspect_as_evident_in_Heiti_Sagas_and_Eddas_B.A._Thesis_) [26.05.2016].
- Kempiński A. M., *Ilustrowany leksykon mitologii wikingów*, Poznań 2003.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2001.
- Kulesza P., *Normanowie a chrześcijaństwo*, Wrocław 2007.
- Piekarczyk S., *Mitologia germańska*, Warszawa 1979.
- Hynes W. J., *Mapping the Characteristics of Mythic Tricksters: A Heuristic Guide* [on-line:] <http://cathlenamartin.org/UF/LIT2120/HynesTrickster33-45.pdf> [25.05.2016].
- Słupecki L. P., *Mitologia skandynawska w epoce wikingów*, Kraków 2003.
- Snorri Sturluson, *Edda młodsza prozaiczna*, tłum. J. Lelewel, Sandomierz 2009.
- Struzik A., *Trickster – definicje, stan badań, rekonesans*, „Roczniki humanistyczne” 2013, t. LXI, z. 4.
- Szrejter A., *Mitologia germańska. Opowieści o bogach mroźnej Północy*, Gdańsk 2006.
- Ćwiek J., *Kłamca*, Lublin 2005.
- , *Kłamca 2. Bóg marnotrawny*, Lublin 2006.
- , *Kłamca 2.5. Machinomachia*, Lublin 2014.
- , *Kłamca 3. Ochłap sztandaru*, Lublin 2008.
- , *Kłamca 4. Kill'em all*, Lublin 2012.
- , *Kłamca. Papież sztuk*, Lublin 2015.

Gaiman N., *Amerykańscy bogowie*, tłum. P. Braiter, Warszawa 2002.  
——, *Odd i lodowi olbrzymi*, tłum. P. Braiter, Warszawa 2010.  
*Kłamacz. Viva l'arte*, scen. J. Ćwiek, rys. D. Pochopień, kolory G. Nita, Kraków 2012.

### Filmografia

Serial *Wikingowie (Vikings)*, stworzony przez: M. Hirst, 2013-2016.

*Avengers (Marvel's The Avengers)*, reż. J. Whedon, 2012.

*Thor (Thor)*, reż. Kenneth Branagh, 2011.

*Thor: Mroczny Świat (Thor: The Dark World)*, reż. A. Taylor, 2013.

### Abstrakt

Artykuł omawia dwie prominentne postacie znane z mitologii wczesnośredniowiecznej Skandynawii – Odyna oraz Lokiego. W pierwszej części tekstu autorka wskazuje podstawowe cechy przynależące do archetypu trickstera. Zasadnicza treść artykułu poświęcona jest prezentacji najważniejszych wątków opowieści mitologicznych dotyczących Odyna i Lokiego wpisujących się w ów archetyp. W końcowej części tekstu autorka wymienia kilka znanych dzieł polskiej i zachodniej kultury popularnej wykorzystujących motyw związane z tytułowymi bohaterami artykułu.